

35. HYDAL 4

EN URNEGRAV FRA FØRROMERSK JERNALDER

Christian Løchsen Rødsrud og Lucia Uchermann Koxvold

INNLEDNING

Under utgravningen av den tidligmesolittiske lokaliteten Hydal 4 (C59656) ble det gjort funn av en steinansamling i utkanten av den littiske funnkonsentrasjonen (figur 35.1). Steinene var noe varmpåvirket, og det ble antatt at ansamlingen kunne være et mesolittisk ildsted eller en kokegrop med relasjon til gjenstandsfunnene fra mesolitikum, men den viste seg å dekke over en urnegrav fra førromersk jernalder.

GRAVENS OPPBYGNING

Graven, A5442, ble rensert frem i plan og dokumentert før den ble undersøkt. Den bestod av et tydelig rundovalt, kullholdig, fettete og humusholdig kullag med flere flate steiner på toppen og på sidene og målte ca. 80 cm i diameter. Kullkonsentrasjonen lå sentralt i strukturen, noe vest for den største helleliknende steinen (figur 35.2 og 35.3). Undergrunnen rundt besto av rødlig, anrikt silt/sand. Steinene kan ha fungert som heller som har dekket selve graven, men som gjennom årenes løp har sklidd ut av opprinnelig posisjon.

Strukturen ble undersøkt ved å grave et snitt gjennom sentrum i retning SV-NØ (jf. figur 35.3), og NV-halvdelen ble utgravd for hånd med graveskje. Alle de utgravde massene ble såldet i 2 mm såld, og flere biter med svært skjør og ødelagt keramikk samt brente bein og kullbiter ble funnet. I snittet kunne man deretter observere flere nokså forvitrede keramikkskår som viste formen på karet, samt konsentrasjoner med fragmenterte brente bein. Det ble dermed klart at det lå en sterkt fragmentert urne med brente bein nede i kullaget, og snittet viste seg å tangere den ene siden av karet. Selve urnen hadde veltet over på siden og var sterkt fragmentert. Urnens innhold synes å ha rast ut fra karetets munn og gjennom de fragmenterte sidene. Hvorvidt karet har veltet etter nedsetting eller er blitt lagt ned på siden, er ikke mulig å avgjøre med sikkerhet.

Nedgravningen til urnen var 12–15 cm dyp og hadde avrundede kanter med en lett buet bunn. Det var noe kullholdige masser rundt urnen, men i hovedsak var de kullholdige massene relatert til selve karet og dets

innhold. Dermed kan graven karakteriseres som en urnebranngrop der de samme massene ble funnet både i og utenfor karet (Wangen 2009: 66). Det kullholdige området hvor karet lå, målte 25 × 32 cm. Totalt var det 26 kg stein i og rundt strukturen (figur 35.4).

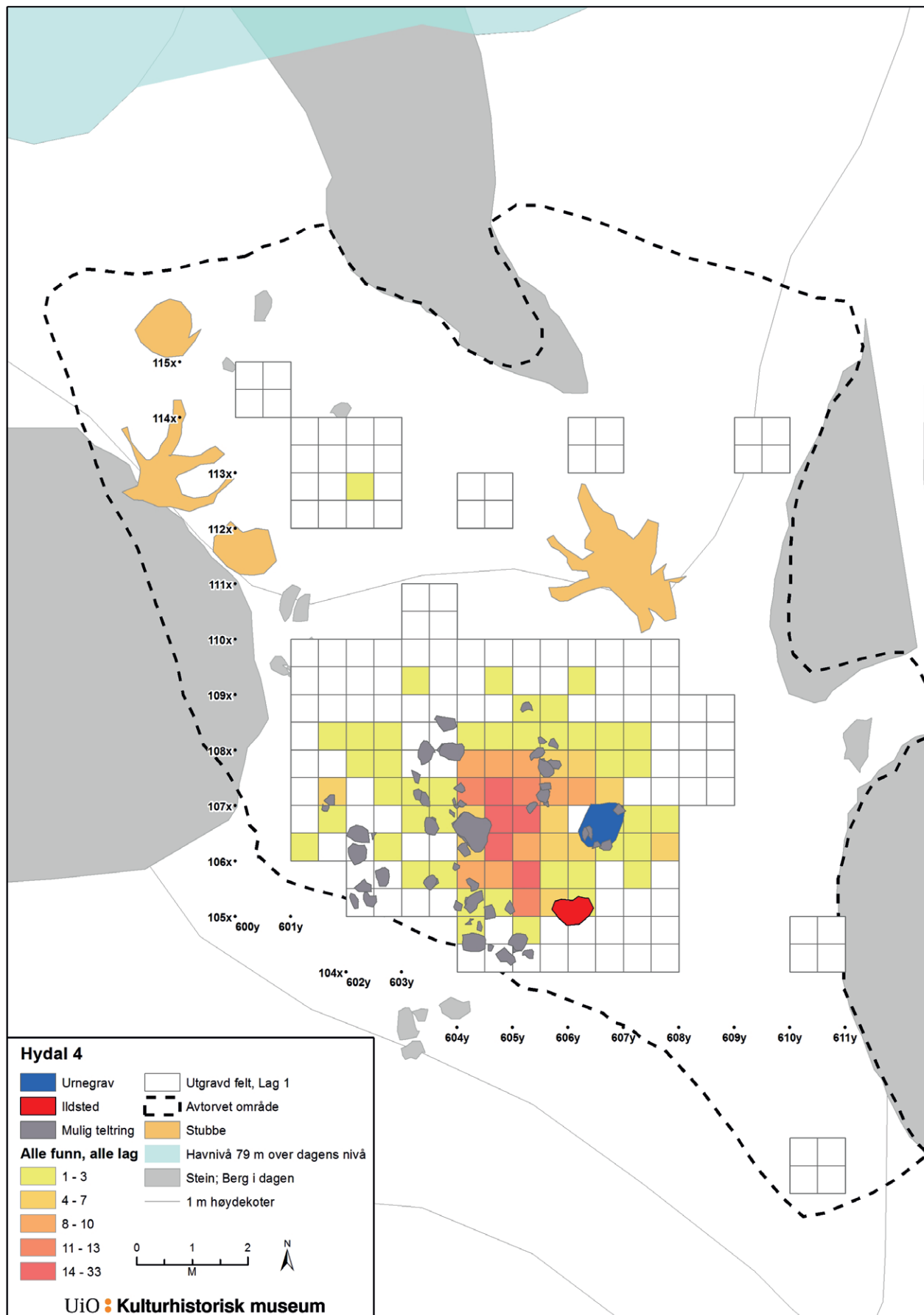
ARBEIDSMETODE

På grunn av keramikksens tilstand ble det besluttet å pakke graven i et gipspreparat for så å frakte den til KHM og grave den ut på konserveringslaboratoriet. Karet ble pakket inn i plast og dekket med jord for å holdes stabilt. Deretter ble det pakket inn med gips før en aluminiumsplate ble skjøvet inn under strukturen og preparatet slik at hele graven kunne løftes opp og fraktes inn til konserveringslaboratoriet (figur 35.5).

Inne på konserveringslaboratoriet ble preparatet snudd på hodet og gravd ut fra undersiden. På den måten ble det lettere å komme til undersiden av karet, som fremdeles lå samlet og var den best bevarte delen av karet. Karet ble gravd helt frem for å få et inntrykk av formen før fragmentene av keramikk ble plukket opp og satt sammen (figur 35.6). Utgravningen på laboratoriet ble fortløpende dokumentert med et fastmontert kamera, og det finnes en *time lapse*-video av arbeidet med urnegraven i KHM's fotobase. Beinmaterialet som lå utenfor karet, ble skånsomt vasket frem. Det øvrige beinmaterialet lå i en tett klump på innsiden av karet sammen med kull og noe jord. Beinsamlingen ble i sin helhet sendt til osteologisk analyse. Totalt ble det analysert fem poser med bein fra ulike steder rundt karetets utside og én prøve fra karetets innside. Konservator Vegard Vike fullførte utgravningen av den indre samlingen av bein og har også limt sammen de delene av karet som lot seg rekonstruere.

LEIRKARET

Storparten av leirkaret fra graven lot seg lime sammen slik at det ble mulig å rekonstruere den opprinnelige formen (figur 35.7). Karet har situlaform som R354, men er noe lavere enn typeeksemplaret. Utsiden er

Figur 35.1. Kartet viser urnegravens beliggenhet rett i ytterkant av funnkonsentrasjonen og like ved et ildsted som fikk en datering til senmesolitikum.

Figur 35.2. Til venstre: Urnegraven fotografert i plan før fjerning av steiner og klargjøring til snitting. Til høyre: Etter snittet kunne keramikkbiter, brente bein og kull tydelig observeres i profilet. Strukturen var grunn, men forholdsvis godt bevart og beskyttet av steinene som dekket overflaten og sidene.

Figur 35.3. Bildet viser strukturen i plan etter fjerning av stein og fremrensing. Karet er fragmentert og ødelagt i overflaten og her fremkommer karetts innhold av brente bein og kull tydelig.

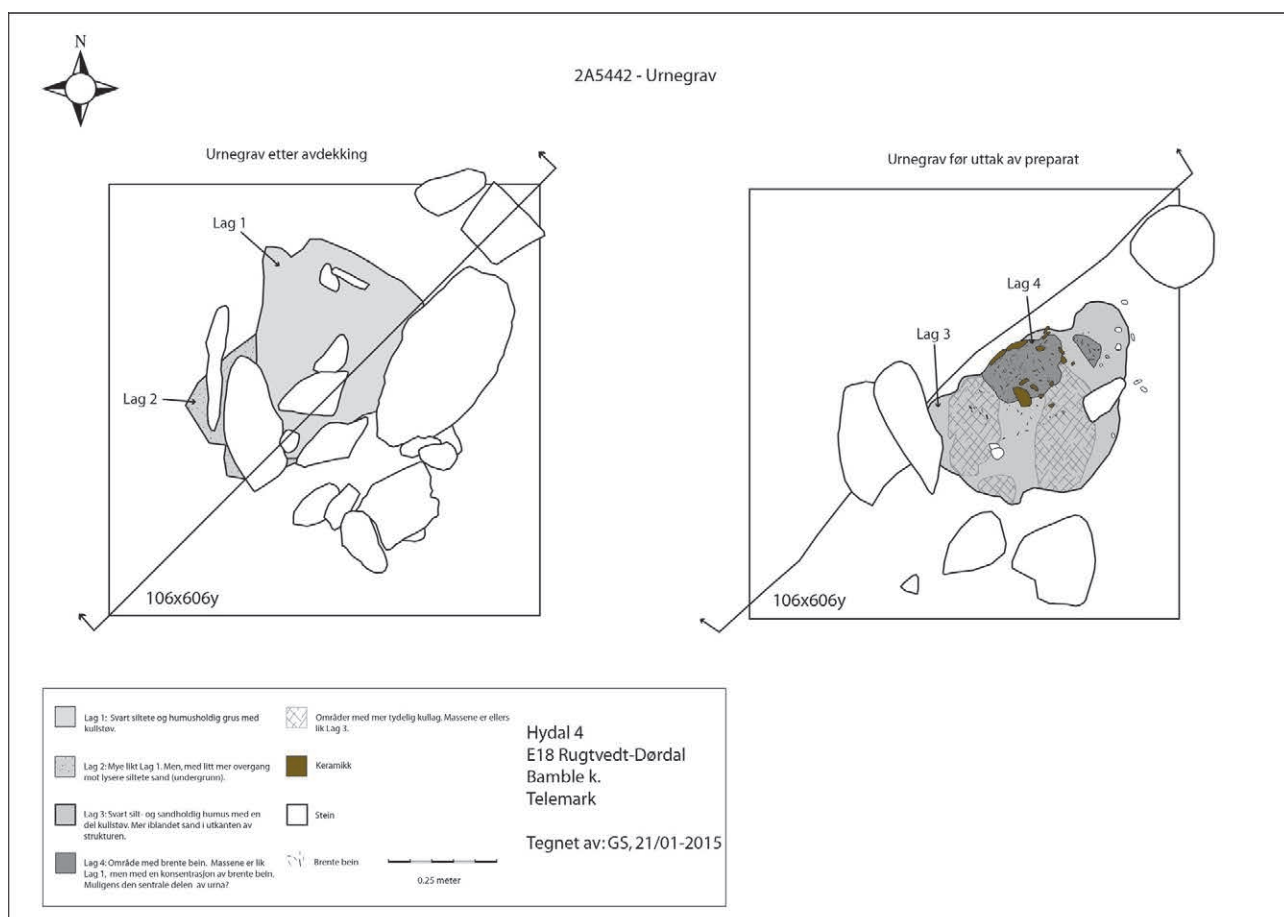
rødbrun etter brenning med tilgang på oksygen, mens kjernegodset er gråsvart. Største bevarte høyde er 14,7 cm, men bunnpartiet lot seg ikke rekonstruere sammen med nedre del av buken. Bunnen har imidlertid vært plan, med ca. 120° vinklet overgang til buk. Karet har videre en noe jevn overgang til halsen, mens munningen igjen er noe utsvunget med en rett avskåret rand. Bunn diameter: ikke målbar. Buk diameter: 14,7 cm. Munnings diameter: 11 cm. En volumberegning av karetts størrelse antyder at karet kan ha rommet i underkant av 0,5 l. Den samlede vekten av både limte og løse skår utgjør 521,8 g. Buktykkelsen varierer fra 0,5 til 0,7 cm, og største synlige magringskorn måler 0,22 cm. Karformen er vanlig i hele førromersk jernalder og eldre romertid (Rødsrud 2012).

OSTEOLOGISK ANALYSE

Til sammen var det 353,1 gram brente bein i graven. Av disse var 255,7 g (72,5 %) inni urnen og 97,4 g (27,5 %) utenfor. En osteologisk analyse av beinmaterialet er

foretatt av Caroline Ahlström Arcini ved Statens historiska museer. Beina fra urnens innside er kraftig fragmentert og skadet, noe som sannsynligvis betyr at trykket som ødela selve urnen, også har påvirket beinas tilstand. Beinmaterialet utenfor urnen er tydelig påvirket av vannsig, som har løst opp beinfragmentene (Arcini 2016). Dette har ført til at det kun var en liten del av beinmaterialet, totalt 47,1 gram, som lot seg bestemme.

Den osteologiske analysen viser at det ble funnet skallefragmenter både i og utenfor urnen. Inni urnen ble det også spesifisert et tinningsbein og en tannrot. I analysen fremheves det at skallefragmentenes oppbygning tyder på at det er et voksent individ. Det er ikke mulig å bedømme kjønn på individet. Utover skallefragmentene ble det identifisert flere fragmenter av mellomhånds- eller mellomfotsben og rørbensfragmenter fra et mulig leggbein. Den forholdsvis begrensede mengden med bein er også interessant med tanke på gravens oppbygning. Ved kremasjon av et voksent individ burde det foreligge

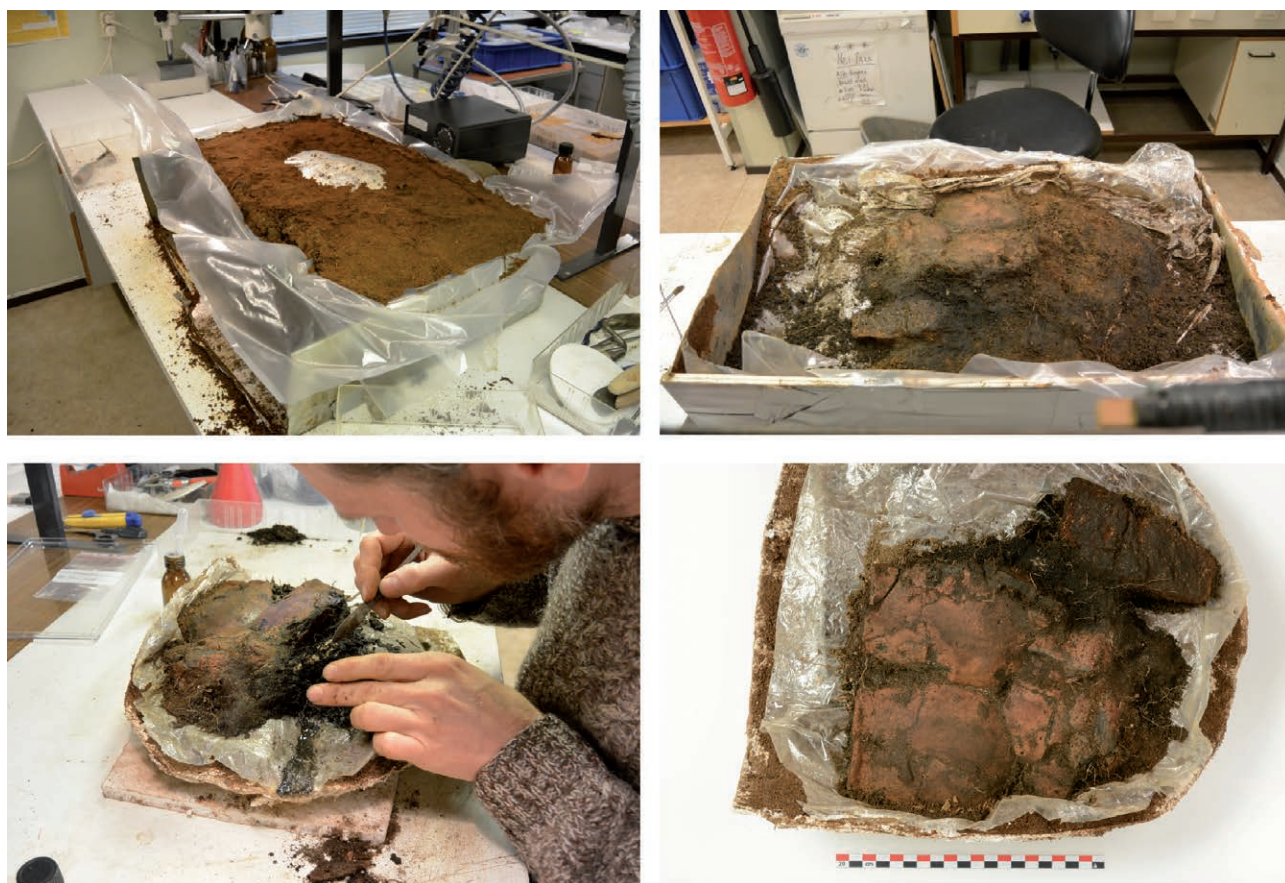
Figur 35.4. Plantegningene viser strukturens oppbygning i plan etter avdekking (til venstre) og etter snitting og før uttak av preparatet (til høyre). Keramikken var tydelig i overflaten.

Figur 35.5. Bildene viser forberedelse for uttak av gipspreparat. En tilpasset aluminiumskasse ble skjøvet inn under preparatet slik at det kunne løftes ut i sin helhet. På bildene: Lucia Koxvold, Christian Rødsrud og Steinar Solheim.

minst 850 gram bein hvis det er en kvinne, og mer hvis det er en mann (Arcini 2016; McKinley 1993). Den manglende mengden kan bero på bevaring, men også på gravens oppbygning. Kremasjonen har ikke foregått på stedet, og bein kan dermed ha kommet bort underveis i likbehandlingsprosessen på veien fra en eventuell seremoniell plass via en kremasjonsplass

til selve gravstedet. Representativitetsproblematikken har for øvrig vært tatt opp mange ganger når det gjelder mengden av brente bein som er tilbake etter en kremasjon (Holck 1986: 83; Sigvallius 1994; Mansrud 2004: 31, 2008: 389; Wangen 2009: 68–72).

Figur 35.6. Bildene viser utgravningsprosessen inne på konserveringslaboratoriet på KHM. Avslutningsvis gjør konservator Vegard Vike den siste utgravningen av beinmassene før karet kan løftes av og sammenlimes.

Figur 35.7. Urnen fra Hydal 4.
Foto: Ellen C. Holte/KHM.

Figur 35.8. Munningen på urnen fra Hydal 4.
Foto: Ellen C. Holte/KHM.

DATERING OG TOLKNING

Det foreligger to C14-dateringer fra urnegraven, én av trekull av vier (*Salix*) og én av brent bein. Kullprøven ble tatt fra innholdet i urnen og ble datert til siste del av førromersk jernalder, 160–40 f.Kr. (2064 ± 33 BP, Ua-51475). En prøve med brente bein ble datert til første del av førromersk jernalder, 475–395 f.Kr. (2361 ± 29 BP, Ua-51478). Dateringene fra graven viser altså at menneskebeina er 300–400 år eldre enn trekullet.

Det er et ankepunkt at nyere undersøkelser har vist hvorledes dateringer av brente bein kan bli eldre enn dateringer av trekull fra samme kontekst (Rundberget 2007: 313; Østmo og Gjerpe 2008: 47). Teoretisk skulle feilkildene føre til at dateringene ble for unge, men eksemplene fra de senere års utgravninger tyder likevel på det motsatte (Gjerpe 2008b: 86). Dateringer av brente bein fra et spannformet kar i Bohuslän ble også langt eldre enn forventet sammenliknet med kronologien for den typen kar (Lönn 2009). I tillegg kommer problemene med C14-dateringer og plataer i dateringskurven for førromersk jernalder som medfører mindre grad av nøyaktighet (Gjerpe 2008b: 93; Rahbek og Rasmussen 1997).

Generelt ser dateringer av brente bein ut til å være mindre pålitelige enn dateringer av trekull, men Gjerpe holder likevel en knapp på at brente bein i enkelte kontekster kan være bedre egnet enn trekull på grunn av postdeposisjonelle prosesser. En fordel med bein er at karbon fra atmosfæren erstatter karbon fra beinet ved kremasjon, slik at egenalderen bortfaller (Gjerpe 2008b: 86). Dette fordrer imidlertid en fullstendig brenningsprosess. I sum blir det med andre ord vanskelig å vite hvilken av dateringene det bør festes lit til, og en tredje datering fra konteksten ville i dette tilfellet gitt en noe sikrere indikasjon på aldersbestemmelsen.

Graven kan karakteriseres som en urnebrann-grop der de samme massene ble funnet både i og utenfor selve karet (Wangen 2009: 66). Selv om de to dateringene spriker noe, faller de uansett inn i førromersk jernalder, hvilket da også er tidstypisk for denne typen gravformer. Urnegraver med enkle forrådskar, og gjerne med situlaform som R.354, forekommer hyppig i førromersk jernalder og eldre romertid (Rødstrud 2012, 2016). Det ble ikke gjort andre funn på lokaliteten som underbygger aktivitet i førromersk jernalder, men under flateavdekking på Hydal 1 og 2 er det gjort funn av gårdsbebyggelse og kokegropen fra yngre bronsealder og romertid/folkevandringstid (Kile-Vesik dette bind).

De aller fleste gravminner i Telemark ble undersøkt i siste halvdel av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet

(Munch 1965; Kaland 1971). De mange gravminnene omkring Bamble kirke tilsier at området har vært sentralt i jernalderen (Schülke og Lønaas 2013).

Jens Storm Munch (1965) har publisert en oversikt på 150 gravhauger, hvorav 18 har gravfunn. Fem av dem er fra eldre jernalder og tretten fra den yngre perioden (Munch 1965: 99). Kun tre graver fra Bamble har et liknende funninventar i Munchs oversikt (s. 164): to graver fra Siljan (gnr. 1) samt et tapt gravfunn fra Nystein (gnr. 102). Av spesiell interesse er imidlertid Solum-området, der det er undersøkt en større mengde enkle graver fra førromersk jernalder / eldre romertid. Begravelsesmåten, som opprinnelig er beskrevet av ingeniør J. Christie (grunnlegger av Skiens Museum), beskrives som et

Hul paa 3 til 4 Fods dybde; i dette nedsattes en Lerurne med bændte Ben. I enten inne i et Trækar eller alene, eller at Asken og Benene har ligget i et Trekar alene. Derpå er Hullet tilkastet, over samme lagt en flat sten paa omtr. en Kvadratalens Vidde, og derover lagt omtrent en Fod Jord. (Munch 1965: 27)

Av opplysningene fremgår det at begravelsesmåten er den samme på Hydal som i Solum-området: enkle urnegraver satt ned i en grop i jorden uten synlig minne på overflaten, men kun dekket av en steinhelle eller liknende. Gravformen er altså så lite fremtredende at de ofte blir oversett, men så vel på Hydal som i Solum-området tyder funnene på en markert bosetning allerede i førromersk jernalder (Munch 1965: 39).